

Kako do profitabilnih malih poljoprivrednih domaćinstava! Podela iskustava iz zemalja Višegradske grupe sa poljoprivrednicima u Srbiji

Ovaj dodatni materijal za treninge finansiran je od Međunarodnog Višegrad Fonda i Ministarstva spoljnih poslova Republike Koreje. Donatori ne preuzimaju odgovornost za iznete stavove.

Ministry of Foreign Affairs
Republic of Korea

Lista skraćenica

AEM – Agro-ekološke mere (Agri-environment Measures)

CAP – Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije

CSA – Zajednica koja podržava poljoprivredu (Community supported agriculture)

CSOP – Češka unija za zaštitu prirode

EFA – Područja ekološkog fokusa

EU – Evropska unija

EC – Evropska komisija

FAO – Organizacija za hranu i poljoprivredu Ujedinjenih nacija (Food and Agriculture Organization of the United Nations)

GAEC – Standardi dobre poljoprivrede i životne sredine (Standards of Good Agricultural and Environmental Conditions)

HNV – Visoka prirodna vrednost (High Nature Value)

Ifoam – Međunarodna federacija udruženja za organsku poljoprivredu

IPS – Inter pres servis

IVF – Međunarodni Višegrad Fond

NVO – Nevladina organizacija

OMKI – Mađarski Institut za istraživanja u organskoj poljoprivredi (Hungarian Research Institute of Organic Agriculture)

UAA – Korišćeno poljoprivredno zemljište (Utilized Agricultural Area)

V4 – Višegradska grupa

VCH – Veronica Centar Hostetin

Šta je to Višegrad?

Slika 1. Zemlje Višegrad grupe: Poljska, Slovačka, Češka i Mađarska (source: koreatimes.kr)

Višegradska grupa, poznata i pod nazivom “Višegradska četvorka”, ili najjednostavnije “V4”, je oblik saradnje četiri srednjoevropske države: Poljske, Mađarske, Češke i Slovačke u vidu sporazuma na više nivoa. Grupa je nastala zbog jakih kulturnih, društvenih i ekonomskih veza ovih zemalja ali i zbog zajedničkog cilja koje su zemlje imale tokom, devedesetih godina prošlog veka – EU integracije. Zahvaljujući saradnji i međusobnoj podršci, sve četiri zemlje su postale članice EU 2004. godine.

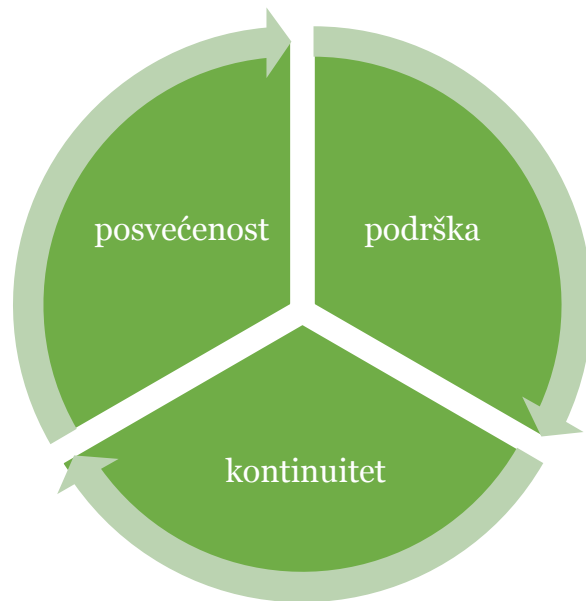
V4 nije samo posvećena saradnji i razvoju u oblasti kulture, obrazovanja, nauke i informisanosti u okviru grupe. Višegradske zemlje rade zajedno sa susednim zemljama na postizanju stabilnosti u regionu centralne Evrope, kao i na podizanju kapaciteta zemalja koje nisu članice EU. Međunarodni Višegrad fond, koji je finansirao ovaj projekat, je jedan od mehanizama za dostizanje toga.

Šta je, i koliko je značajna, poljoprivreda na malim porodičnim gazdinstvima?

Ujedinjene nacije odlučile su da 2014. godinu proglase Međunarodnom godinom porodičnih gazdinstava. Ova inicijativa bila je velikodušno prihvaćena širom EU, a takođe i promovisana od strane evropskog Komesara za poljoprivredu i ruralni razvoj.

U svom govoru, Komesar je naveo da su porodična gazdinstva “poljoprivreda koja hrani čovečanstvo” (Ciolos, 29. novembar 2013) dodajući da ona imaju ključnu ulogu u bezbednosti hrane i ishrane, očuvanju tradicije, lokalnog identiteta i kulturnog nasleđa.

U zemljama koje su nove članice EU, porodična gazdinstva polako se oporavljaju posle dugog niza godina forsirane kolektivizacije. Reformisana Zajednička poljoprivredna politika EU podržaće ovaj segment koji je “temeljac evropske poljoprivrede”. Ovo je, takođe, slučaj i sa zemljama koje su kandidati za članstvo u EU, poput Srbije.

Slika 2. Osnovne vrednosti malih porodičnih gazdinstava

Na nivou EU, porodična poljoprivredna gazdinstva obuhvataju širok spektar vrednosti i osobina. Prvo, ona su povezana sa osnovnim vrednostima u porodici, kao što su: kontinuitet, posvećenost i podrška. U ekonomskom pogledu povezana su sa određenim preduzetničkim veštinama, menadžmentom, upravljanjem rizicima, izdržljivošću i individualnim postignućima (Evropska komisija 2014). Još jedna od karakteristika porodičnih gazdinstava je da ona predstavljaju stil života u kome se porodični posao prenosi sa generacije na generaciju, zajedno sa znanjem, iskustvom, tradicijom i posebnim praksama (pogledati FAO 2013; Matthews 2013; Evropska komisija 2014).

Za zvaničnike EU, mala porodična gazdinstva su “najdinamičnija i najkreativnija u korišćenju kratkih lanaca snabdevanja”, što je veoma podržano u Briselu, u ovom periodu (Ciolos, 20. april 2012).

76% poljoprivrednih gazdinstava u Srbiji su ispod pet hektara. Pretpostavlja se da oko 650 000 porodica ima registrovana gazdinstva. Ova gazdinstva su veoma bitan deo srpskog društva. Polovina od svih gazdinstava u Srbiji je ispod dva hektara, ali njihovo učešće u ukupnom korišćenom poljoprivrednom zemljištu, u Republici Srbiji, samo je 10%. Sa druge strane, 32% od ukupnog korišćenog poljoprivrednog zemljišta je na gazdinstvima koja imaju između 20-50 hektara, što predstavlja samo 0,2% od svih gazdinstava. Ukoliko uporedimo sa zemljama Višegradske grupe, možemo da vidimo da u Slovačkoj, 20% ukupnog korišćenog poljoprivrednog zemljišta je sa malih porodičnih gazdinstava ispod pet hektara, dok je taj procenat u Češkoj još veći - 30%. U Mađarskoj se njihov broj popeo na 50%, a u Poljskoj je 90% (Evropski parlament 2012).

Istovremeno, zbog velike fragmentacije zemljišta, 80% ukupnog korišćenog poljoprivrednog zemljišta u Češkoj i 89% u Slovačkoj zakupljeno je od strane malih

korisnika kako bi povećali površine za obradu i održali gazdinstva. Ovde je samo jedna petina poljoprivredne proizvodnje sa porodičnih farmi (Eurostat 2010). Štaviše, u okruženju velikih dominantnih gazdinstava, mali proizvođači morali su da plaćaju višu cenu za zakup od korporacija. U Českoj, to je bilo 15% više po hektaru, a u Slovačkoj 45% više po hektaru.

Preko 60% vlasnika malih porodičnih gazdinstava u Mađarskoj i Slovačkoj stariji su od 55 godina, dok taj procenat u Českoj iznosi 48%, a u Poljskoj 35%. Poljska ima najveći broj mladih poljoprivrednika (ispod 35 godina) u EU.

Slika 3. Malo porodično gazdinstvo - Gyurufu, Mađarska (izvor: Kaustubh Thapa 2014)

Iako njihov broj i učešće u sektoru poljoprivrede varira od zemlje do zemlje, mala porodična gazdinstva imaju zajedničke jake strane i karakteristike.

Porodična gazdinstva smatraju se prilagodljivim i izdržljivim, jer su sposobna da “očuvaju strukturu, funkcionalnost i identitet” uprkos činjenici da su izložena rizicima, brojnim neizvesnostima koja su tipična za sektor poljoprivrede. Postoje tvrdnje, u Savetu Evrope, da su porodična gazdinstva otpornija od onih koje vode velike korporacije. Porodična gazdinstva se bolje prilagođavaju promenama tehnologije, ekonomskim promenama, društvenim i političkim uslovima. Sa ekonomske tačke gledišta prednost porodičnih gazdinstava je i to što koristi članove porodice kao radnike, za razliku od korporacija koje zapošljavaju ostale radnike. Svakako da oni koji rade na porodičnim farmama imaju veći interes u održavanju procesa proizvodnje i dobrom krajnjem rezultatu. Porodična gazdinstva koriste različite strategije kako bi povećala svoju prilagođenost i izdržljivost.

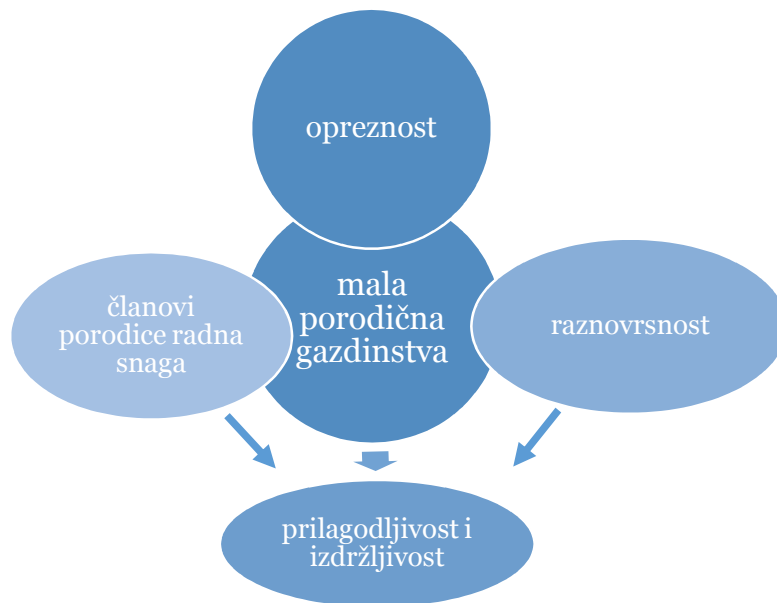
Opreznost - porodična gazdinstva imaju veoma dobre i oprezne menadžere. Kako bi smanjili rizike vezane za cene, poljoprivrednici izbegavaju velika i rizična ulaganja u jednu aktivnost. Oni se često prilagođavaju i na način što koriste “šta im se nađe pod rukom” ali je to bazirano na znanju i dostupnim sredstvima. Oni koji imaju mogućnost da uzmu pozajmice rade to oprezno, ne uzimaju velike kredite. Karakteristika porodičnih gazdinstava je da održavaju dugovanja na razumnom nivou u odnosu na posed koji imaju (Darnhofer, 2010).

Mala porodična gazdinstva obezbeđuju brojne koristi društvu, poput: usluga ekosistema, bezbednost hrane i ishrane, visokokvalitetne poljoprivredne proizvode, zapošljavanje i porodične prihode.

Mala porodična gazdinstva poseduju znanje i navike da koriste poljoprivredno zemljište tako da se čuvaju ekološke karakteristike i prilagođavaju se lokalnim resursima.

Znanje poljoprivrednika u porodičnim gazdinstvima je kulturno nasleđe za celokupno društvo i ima dodatnu vrednost za poljoprivredu i prehrambeni sektor tako što čuva raznovrsnost lokalnih rasa i načina proizvodnje.

Nije bitno samo za Srbiju, nego i za celu Evropu, da mala porodična gazdinstva doprinose i obogaćuju evropsko kulturno nasleđe, bezbednost hrane i ishrane, kao i održivost životne sredine.

Slika 4. Osnovni aspekti prilagodljivosti i izdržljivosti malih porodičnih gazdinstava

Saradnja između sektora poljoprivrede i zaštite prirode

U Srbiji postoji veliki broj poljoprivrednih gazdinstava sa malim površinama zemljišta. Mala gazdinstva stvaraju mozaična područja koja imaju veliku ekološku korist i nazivaju se područja visoke prirodne vrednosti (HNV).

Mozaik staništa koji se stvara tradicionalnim načinom poljoprivrede ima istorijski značaj za očuvanje raznih vrsta na evropskom kontinentu (Tubbs 1977; Plachter 1996). U periodu pre industrijalizacije i intenzivne poljoprivrede, gotovo sva gazdinstva u Evropi bila su visoke prirodne vrednosti. Ali, industrijalizacija je dovela da vrednost gazdinstava pada, i to, naročito, u zapadnoj Evropi (Keenleyside et al. 2014).

Procenjuje se da polovina evropskih vrsta, od kojih su neke endemične ili ugrožene, zavise od poljoprivrednih područja (Kristensen 2003). 57 poluprirodnih staništa od značaja za EU, koja podležu odredbama Direktive o staništima, zavise od poljoprivrede slabog intenziteta i zato se smatraju područjima visoke prirodne vrednosti (Keenleyside et al. 2014). Istovremeno, 63 staništa zanačajna za očuvanje u EU zavise od dugoročne poljoprivredne prakse koja održava područja visoke prirodne vrednosti (Halada et al. 2011).

Slika 5. Područje visok prirodne vrednosti, Karpati u Slovačkoj. Područja visoke vrednosti su obočno kombinacija šuma, pašnjaka i malih parcela sa usevima (izvor: Britannica 2015)

Poljoprivreda je imala velik uticaj na biološku raznovrsnost u ruralnim područjima Srbije. Veliki biljojedi, poput divljih konja i bizona, nestale su još pre gvođenog doba, tako da prirodne, i pašnjake koje je stvorio čovek, već vekovima “održavaju” domaće

životinje. Domaće životinje oduvek su imale veoma važnu ulogu u prenošenju semena biljaka i na taj način doprinosile povećanju raznovrsnosti na pašnjacima.

Mala poljoprivredna gazdinstva doprinose lepotama i kvalitetu pejzaža na područjima visoke prirodne vrednosti. Prirodni elementi poput bara, živih ograda i slično služe kao ekološki koridori. Na primer, retka i ugrožena staništa koja su na listi Priloga II Direktive 92/43/EEC (Direktiva o staništima) registrovani su u poljoprivrednim površinama širom Srbije (Sabadoš 2015).

Mozaik pašnjaka, koji je sastavljen od slatina, močvara, poljoprivrednih površina i 600 hektara ribnjaka u Vojvodini stvaraju prirodne, poluprirodne i veštačke ekosisteme koji su staništa za 235 vrsta ptica. Procenjuje se da se 99% vrsta gnezdi u Vojvodini, a mnoge od njih su i migratorne vrste (Sabadoš, 2015). Retke vrste gnezde se na obodima polja, tražeći insekte na njivama. Tokom jeseni i zime migratorne vrste ptica sjate se i hrane se na poljima.

U Srbiji, postoji duga tradicija stvaranja i održavanja rasa domaćih životinja. Neke od njih sada su zaštićene jer predstavljaju vredan genetički materijal. Slično, genetički izvori biljaka, način uzgajanja kao i stvaranje rasadnog materijala razvijano je u skladu sa lokalnim uslovima i raspoloživim materijalom.

U tradicionalnim poljoprivrednim domaćinstvima postoji jako bogato znanje koje je ključ za promociju kulturnih, društvenih i vrednosti životne sredine.

Intenzivna poljoprivreda dovela je do pomeranja ekoloških koridora koji su stvarani na malim gazdinstvima. Kao krajnji rezultat intenziviranja poljoprivrede dolazi do gubitka biološke raznovrsnosti, smanjuje se plodnost zemljišta, a prakse spaljivanja, dubokog zaoravanja, korišćenja teške mašinerije i pesticida imaju negativan uticaj na zemljište i vodu.

Integrirani pristup poljoprivredi i zaštiti životne sredine neophodan je i donosi koristi svim sektorima. Ovo je ponekad otežano i zbog toga što se usluge koje pružaju ekosistemi kroz održivu poljoprivrednu proizvodnju kao što je poljoprivreda sa visokim prirodnim vrednostima i organska poljoprivreda. Usluge ekosistema imaju veliku ulogu u smanjivanju troškova koji su povezani sa, na primer, degradacijom zemljišta ili kvaliteta vode, i slično. Takođe, zaštita staništa nekih vrsta donosi direktne koristi poljoprivrednim gazdinstvima. Ukoliko su staništa očuvana, vrsta ostaje i doprinosi na primer oprašivanju, ili kontroli od parazita, ili boljem kvalitetu vode na farmi.

U zemljama Višegradske grupe, kroz Zajedničku poljoprivrednu politiku EU, obezbeđuju se fondovi koji se kanališu direktno ili indirektno za očuvanje područja Natura 2000 i zaštitu biološke raznovrsnosti. Zajednička poljoprivredna politika ima dva stuba. Kroz stub 1 vrše se direktna plaćanja poljoprivrednicima, a to znači da poljoprivrednik treba da se pridržava standarda dobre poljoprivrede i uslova životne sredine. Mere koje su više prilagođene lokalnim uslovima stvaraju se kroz Nacionalne programe ruralnog razvoja, koji je stub 2. Primeri nekih od mera su: plaćanje za održavanje Natura 2000 staništa, agro ekološke mere, podrška organskoj poljoprivredi i slično.

Na primer, u Mađarskoj, tokom prošlog Nacionalnog programa ruralnog razvoja 2007-2013), zabeležen je velik uspeh i porast plaćanja za Natura 2000 područja, jer smanjeni su uslovi koje poljoprivrednici treba da zadovolje. Cilj je bio da se obuhvati 250 000 hektara i 10 000 gazdinstava do 2012, ali je krajnji rezultat bio 296 000 hektara i 9 275 gazdinstava (CEEweb 2013). Ove mere su doprinele boljem razumevanju mreže Natura 2000, ali zaključeno je da potrebno je postaviti oštrije zahteve zaštite životne sredine, posebno one koji vezani su za očuvanje staništa i vrsta.

Cilj Nacionalnog programa ruralnog razvoja 2007-2013. bio je da se zaustavi gubitak biodiverziteta, da se očuvaju područja visoke prirodne vrednosti, poveća kvalitet vode, unapredi kvalitet zemljišta, doprinese borbi protiv klimatskih promena, unapredi ukupan balans nutrijenata, poveća korišćenje zemljišta i tako dalje.

Još uvek ne postoje podaci o tome koliko su ciljevi ostvareni, a nije postojalo ni sistematsko praćenje, osim za određene vrste ptica. Generalno, postoji problem sa podacima, jer instituti koji bi trebalo da poseduju podatke - nemaju ih. Sa druge strane, mehanizam za praćenje primene smatra se efikasnim i pouzdanim, iako inspektori imaju potrebu za dodatnim treningom i obukama.

U Poljskoj, direktna plaćanja imala su veoma značajnu ulogu u napuštanju ruralnih područja i u očuvanju mozaičnog pejzaža poljoprivrednih površina koje su bogate biodiverzitetom. Postoji sedam paketa za biodiverzitet u okviru stuba 2 za Nacionalni program ruralnog razvoja Poljske za 2014-2020. godinu: Održiva poljoprivreda; Osetljiva staništa i ugrožene vrste ptica na područjima Natura 2000; Osetljiva staništa i ugrožene vrste ptica izvan područja Natura 2000; Očuvanje ugroženih biljnih resursa u poljoprivredi; Očuvanje ugroženih životinja – genetičkih resursa u poljoprivredi; Zaštita vode i zemljišta i Tampon zone i granični pojasevi.

U nacionalnom parku Drawa u Poljskoj, upravljač saraduje sa lokalnim poljoprivrednicima na podizanju svesti javnosti o kvalitetu hrane koju mala porodična gazdinstva proizvode. Na primer, upravljač nacionalnog parka štampa brošure o tradicionalnim voćnjacima u regionu, informiše posetioce gde mogu da kupe voće, zašto je dobro kupovati tu a daju i tradicionalne recepte sa voćem iz tog regiona. Drugi primer je saradnja nacionalnih institucija, NVO i poljoprivrednika na očuvanju tradicionalnog stočarstva na planinama Beskids. Kampanja koju sprovode je bazirana na promociji ovčijeg mleka i mlečnih proizvoda koji su visokog kvaliteta zahvaljujući očuvanom biodiverzitetu i dobroj saradnji poljoprivrednika na očuvanju prirode. Sličan primer, ali na međunarodnom nivou, je projekat Transhumance u Karpatima, tokom koga je grupa čobana vodila 300 ovaca na različite bogate pašnjake, putujući 1200km od Rumunije, Ukrajine, Poljske, Slovačke i Češke Republike.

Slika 6. Crvena goveda su zaštićena u Poljskoj i poljoprivrdnici dobijaju subvencije z njihovo (izvor: regionalcattlebreeds.eu 2007)

U Češkoj Republici, zemlji koja ima dominantno velika gazdinstva, stub 2 ima veliki značaj za zaštitu životne sredine.

32% od ukupnih sredstava usmereni su na agroekološke mere, koje su za cilj imale sprečavanje erozije zemljišta koje je predviđeno u Nacionalnom planu ruralnog razvoja za 2007-2013. Značajna sredstva data su i za organsku poljoprivredu, koja pokriva 11.4% od ukupnog korišćenog poljoprivrednog zemljišta (IFOAM 2012).

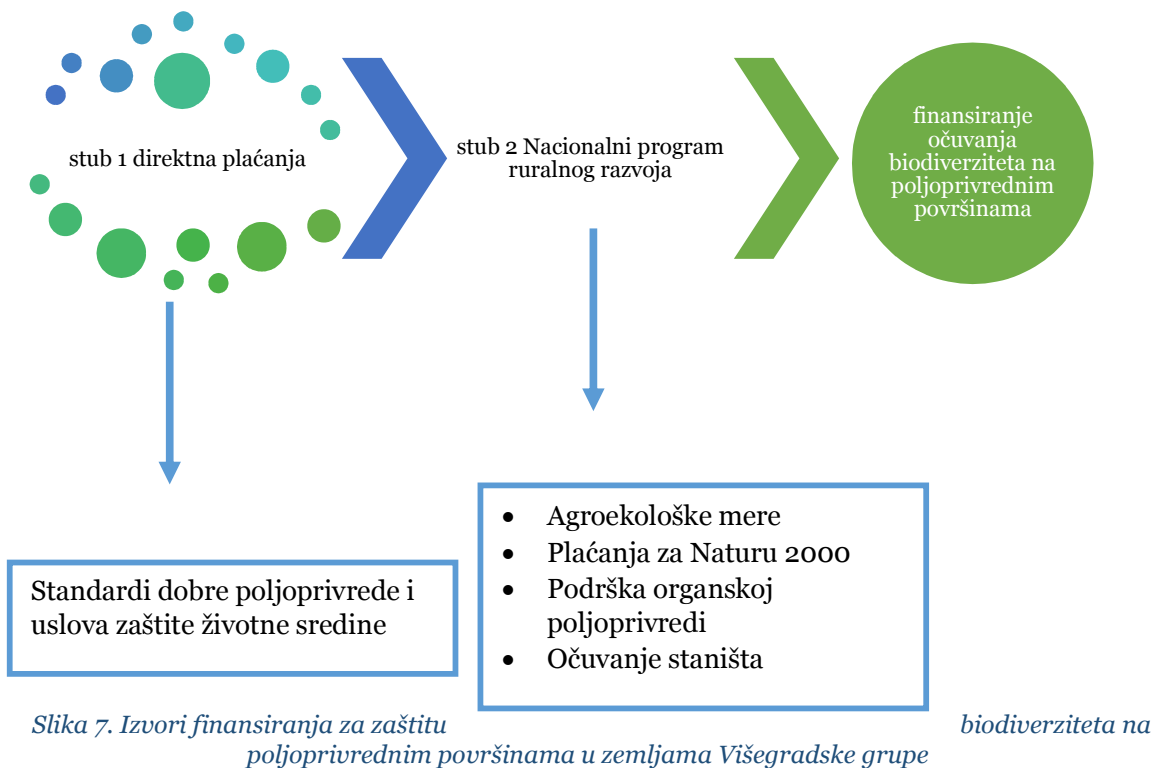
Istovremeno, podrška za

područja mreže Natura 2000, koja su locirana u prvim zonama nacionalnog parka ili predela izuzetnih odlika, bila su 112 evra po hektaru. Istovremeno, bila je uključena i naknada koja pokriva do 100% prihoda, za one koji smanjili su svoju proizvodnju, jer upotreba đubriva bila je zabranjena.

Ekološke nevladine organizacije imale su veoma značajnu ulogu u podizanju svesti o koristima ekološke poljoprivrede. Kroz razne projekte, NVO pomogle su sastavljanje planova za upravljanje gazdinstvima, koji su obuhvatali i pun potencijal usluga ekosistema koji nalaze se na gazdinstvu, i slično. Prilikom izrade ovih planova, proučavani su svi pojedinačni slučajevi u gazdinstvima.

U Slovačkoj situacija je slična kao u Češkoj Republici, po tome što su dominantna velika gazdinstva. U Nacionalnom programu ruralnog razvoja 2007-2013. godine postojale su direktne mere za program Natura 2000, kao i plaćanja vezana za primenu Okvirne direktive o vodama. Pod merama za program Natura 2000, u poljoprivrednim područjima, podrazumevalo se plaćanje poljoprivrednicima 95,40 evra po hektaru. Druge mere, koje su se odnosile na zaštitu prirode, bile su vezane za zaštitu prirodnih i poluprirodnih pašnjaka, zaštitu određenih vrsta ptica i ugroženih vrsta životinja.

Agroekološke mere bile su veoma zastupljene u programu sa 15% od ukupnih troškova. One su podrazumevale mere za održivu poljoprivredu, kao što je organska proizvodnja i integrisana proizvodnja. S obzirom da je Agencija za sprovođenje mera uprostila proceduru, ovaj paket mera je postao veoma popularan među poljoprivrednicima. Posebno, bio je veliki interes za organsku proizvodnju, i on je rezultirao u 650 sertifikata koji su pripremljeni za više od 120 000 hektara (Viestova 2015). NVO imale su veoma veliku ulogu u popularizaciji ove mere jer sprovele su kampanju koja je motivisala poljoprivrednike da učestvuju u njoj.

Druge agroekološke mere imale su za cilj sprećavanje erozije zemljišta na sušnim zemljištima, u vinogradima i voćnjacima.

Novi Nacionalni program ruralnog razvoja Slovaćke (2014-2020) donosi nove mere koje su vezane za klimatske promene. Ovaj program ima paket mera koji će povećati plaćanja za prirodne i poluprirodne pašnjake, za biološke koridore na sušnim zemljištima, za zaštitu velike droplje, za diversifikaciju useva, zaštitu pašnjaka na područjima ekološkog fokusa, itd.

U Poljskoj, nakon ulaska zemlje u EU i nakon primene Zajednićke poljoprivredne politike, došlo je do pozitivnih promena. U periodu do 2004. godine, moćvarna i sušna područja bila su ili napuštena ili korišćena za intenzivnu poljoprivredu. Mere koje je predvideo Nacionalni program ruralnog razvoja Poljske dovele su do oćuvanja tradicionalnih gazdinstava i ponovnog uspostavljanja proizvodnje u moćvarnim i sušnim područjima. Kao i u ostalim zemljama Višegradske grupe, i u Poljskoj agroekološke mere bile su popularne medju poljoprivrednicima.

Slika 8. Velika droplja je zaštićena vrsta. U Mađarskoj i u Slovačkoj sprovode se programi zaštite ove vrste koji sufinansirani kroz Zajedničke poljoprivredne politike EU. (izvor: mavir.hu 2015)

One su uključivale mere za ekofarmer, integralnu poljoprivrednu proizvodnju, retke rase, zaštitu zemljišta i voda, tampon zone i zaštitu staništa. Zaštita staništa bila je podeljena u dve kategorije: bazična - za zaštitu livada i pašnjaka – plaćano je 150 evra po hektaru, kao i dodatna shema koja je bila za prirodna staništa i staništa ptica za koje je plaćanje moglo da dostigne i 350 evra po hektaru.

Mere za očuvanje staništa imale su značajan uticaj, bile su dobro sprovedene i uticale su na održavanje prirodnih vrednosti (Pawlaczyk 2015). U nekim slučajevima agroekološke mere bile su jedini izvor primanja poljoprivrednicima, pa, može se reći da je biodiverzitet njihov poljoprivredni proizvod.

Potencijal organske proizvodnje na malim porodičnim gazdinstvima

Organska proizvodnja je metod održive poljoprivrede, i definiše se kao: “sistem proizvodnje koji održava zdravim zemljište, ekosisteme i ljude. Oslanja se na ekološke procese, biodiverzitet i ritmove prilagođene lokalnim uslovima, što je bolje u odnosu na korišćenje dodatka sa štetnim posledicama” (IFOAM 2009).

Organska proizvodnja ne predstavlja samo poljoprivrednu tehniku koja je ekološki podobna, već i veoma razvijen lanac snabdevanja koji je kontrolisan kroz nacionalno i međunarodno zakonodavstvo o sertifikaciji, trgovini i prometu. Osnovni principi organske proizvodnje su: zdravlje, ekologija, pravednost i briga.

EU ima jedan od najrazvijenijih sektora organske proizvodnje u svetu, iako udeo organske proizvodnje u poljoprivrednoj proizvodnji veoma varira u zemljama članicama EU, uključujući i zemlje članice Višegradske grupe.

Na primer, korišćeno poljoprivredno zemljište za organsku proizvodnju je 13,1% u Češkoj, nešto više od 8% u Slovačkoj, 4% u Poljskoj i 2% u Mađarskoj (Evropska komisija 2013). Broj organskih gazdinstava raste iz godine u godinu, a vlasnici gazdinstava koji se bave organskom proizvodnjom mlađi su od onih koji se bave konvencionalnom poljoprivredom. Prosek za zemlje Višegradske grupe, za 2010. godinu, je 65,7% mladih poljoprivrednika na organskim gazdinstvima (mlađi od 55 godina) dok je za konvencionalna gazdinstva 44,2% mladih (Evropska komisija 2013).

Finansiranje

Organska proizvodnja zahteva dosta troškova u početnim fazama, što podrazumeva promenu namene, obuke i razvoj tržišnih veština. Mala gazdinstva trebalo bi da budu svesna i da postoje i brojni troškovi kada se proizvodnja pokrene. U tabeli ispod nalazi se pregled lista troškova. Na primer, procenjuje se da troškovi obilazaka i inspekcije variraju od 2,5% od tekućih troškova u Češkoj, do 4% u Mađarskoj.

	početni troškovi	tekući troškovi
u proizvodnji	troškovi promene namene gubici u proizvodnji investicije u infrastrukturu	kontrola i borba protiv parazita radovi na zemljištu
u sertifikaciji	uspostavljanje poljoprivrednika knjigovodstvo obuke, sastanci	grupe knjigovodstvo obuke i sastanci obilasci i inspekcije
u marketingu	ulaganje u opremu razvijanje veština marketing	razvijanje veština za reklamiranje i prodaju

Tabela 1) početni i tekući troškovi u organskoj proizvodnji (izvor: FAO, 2007)

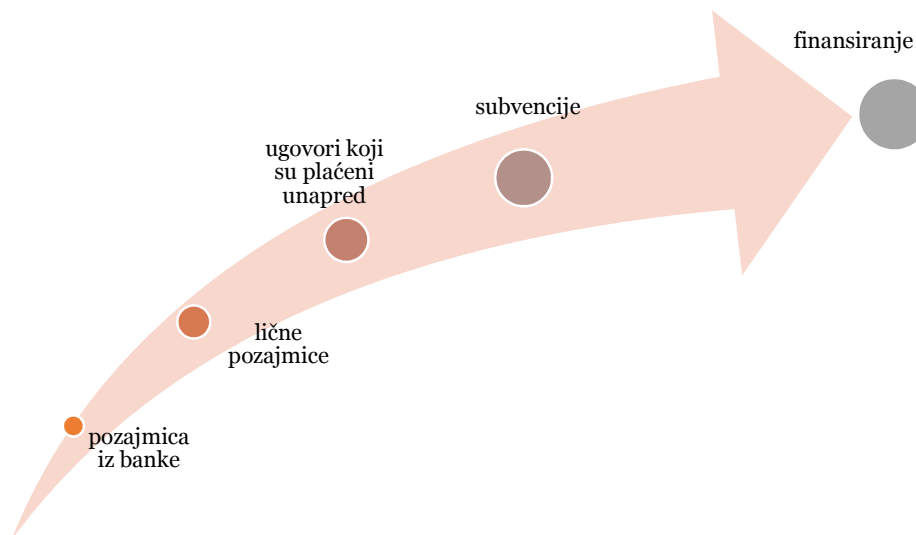
Sa druge strane, organska proizvodnja donosi brojne nematerijalne koristi, od kojih neke ne mogu da se pretvore u brojeve ali imaju ogroman značaj za mala porodična gazdinstva (pogledajte tabelu 2). Organska proizvodnja obezbeđuje bolju proizvodnju hrane i povećanje resursa na gazdinstvu, što sveukupno doprinosi održivosti gazdinstva. Unapređenje stanja zemljišta veoma je važan element s obzirom da to dovodi do uravnoteženja hranljivih materija i veće raznovrsnosti biljaka i životinja u gazdinstvu. Ovo se može primetiti posle nekoliko godina organske proizvodnje.

Istovremeno, veoma bitni elementi su razvijanja novih veština, sticanje novih znanja, unapređene upravljanja gazdinstvom kroz bolje planiranje, i drugo. Sve ovo pozitivno utiče na razvoj malih porodičnih gazdinstava, na samopouzdanje poljoprivrednika, na sposobnost za vođenje pregovora i bolje veštine marketinga.

	merljive koristi	nemerljive koristi
na organizacionom nivou	znanje i veštine u upravljanju znanje o tehnikama organske proizvodnje	napredak u planiranju (lanac snabdevanja)
na nivou gazdinstva	dodatna vrednost proizvodima (nagrade) bezbednost hrane i ishrane smanjeni dodatni troškovi u proizvodnji	bolje zemljište raznovrsnije biljke i životinje društveno umrežavanje suverenitet hrane

Tabela 2) merljive i nemerljive koristi organske proizvodnje za mala porodična gazdinstva (izvor: FAO, 2007)

Kao što je već pomenuto, u zemljama Višegradske grupe finansiranje organske proizvodnje podržano je kroz Zajedničku poljoprivrednu politiku EU. Tokom procesa EU integracija, organska proizvodnja postala je popularna među poljoprivrednicima i zbog subvencija. Poljoprivrednici na malim porodičnim gazdinstvima više vole subvencije od kredita, između ostalog i zato što su banke veoma stroge u proceni rizika i imaju jako visoke kamate. Veoma često banke traže kao garanciju kuće poljoprivrednika, što izaziva negativnu reakciju. Poljoprivrednici kao garanciju radije stavljaju pomoćne zgrade, zemljište, mašine i opremu. Fondovi za garancije dostupni su za poljoprivrednike u vidu vladine podrške poljoprivrednoj proizvodnji, ali, njihovo korišćenje povećava dug.

Slika 9. Metodi finansiranja malih organskih proizvođača

Mnogi poljoprivrednici koji se bave organskom proizvodnjom oslanjaju se na zajmodavce, ili na lične kontakte, kako bi dobili lične pozajmice koje imaju manje kamate. Za mala i siromašnija gazdinstva, jednokratne pozajmice važne su jer mogu da se vrate nakon žetve i nema naplate tokom proizvodnje.

Slika 10. Štand sa organskim proizvodima u supermarketu u Češkoj (izvore: radio.cz 2015)

Za nabavljanje novih mašina najčešće se koristi lizing jer se veoma brzo odobrava i ne trebaju garancije. U većini slučajeva, prodavac opreme daje garancije za plaćanje opreme. Proizvođač ima korist jer plaća samo deo (10-30%) od cene opreme i tako je u prilici da obnovi opremu na gazdinstvu i poveća svoju konkurentnost.

U zemljama Višegradske grupe vladine subvencije su veoma

važan izvor finansiranja organske proizvodnje.

Na primer, u Mađarskoj, poljoprivrednici se oslanjaju na subvencije kako bi finansirali proizvodnju. Svi poljoprivrednici mogu da dobiju subvencije na osnovu površine koju obrađuju i ulaganja koja vrše za zaštitu životne sredine. Pre 1997. godine, uopšte nisu postojale subvencije za organsku proizvodnju. Između 1997. i 2001. godine, poljoprivrednici, koji se bave organskom proizvodnjom, mogli su da dobiju subvencije za troškove promene i uspostavljanja organske proizvodnje, što je iznosilo od 40 do 70% od troškova. Zatim je, u 2002. godini, započet Nacionalni agroekološki program koji je uključio organsku proizvodnju kao jedan od pet potprograma. Ovo je omogućilo dugoročnije finansiranje poljoprivrednicima koji su se bavili organskom proizvodnjom. Visina subvencija zavisila je od tipa (povrtnjaci, voćnjaci, vinogradi, travnjaci) kao i od toga da li je farma u procesu proizvodnje ili menja proizvodnju i usmerava se na organsku. Kada je Mađarska postala članica EU, 2004. godine, ovaj Program pripojen je Nacionalnom programu ruralnog razvoja. Male promene izvršene su u strukturi, ali, subvencije za organsku proizvodnju porasle su i do 80%. Program je finansiran iz EU (FAO 2013).

Marketing organskih proizvoda

Marketing organskih proizvoda jedan je od najvažnijih elemenata ekonomskog opstanka malih porodičnih gazdinstava, ali, istovremeno, i najizazovnijii.

Marketing zahteva znanje, informacije, kreativnost i istrajnost. Kroz marketing, organski proizvođači promovišu svoje proizvode i zaradjuju novac koji im je neophodan za održavanje posla. Zbog ograničenih finansijskih resursa, marketing na malim porodičnim gazdinstvima često je ograničen u početku i zahteva dosta snalažljivosti i prilagođavanja.

Iskustvo iz zemalja Višegradske grupe pokazuje da marketing treba da bude mešavina različitih tehnika, kao što su prodaja na samom gazdinstvu, ugovori sa snabdevačima, učestvovanje na manifestacijama koje se bave promocijom i prodajom proizvoda ili direktna prodaja na tržištu.

Na primer, u Mađarskoj, male organske farme proizvode različite useve, uključujući voće i povrće, koje promovišu potencijalnim kupcima na sajmovima organske hrane, isporukom na kućnu adresu, kao i na samim farmama. Trgovina organskim proizvodima u Mađarskoj je podstaknuta i promovisana od strane urbane obrazovane klase koja može da priušti organske proizvode. Prodavnice organske hrane i tržnice dominantne su. Međutim, sa širenjem tržišta došlo je do porasta udela sektora maloprodaje. Ovo je, takođe, slučaj i u Češkoj, gde su u porastu potrošnja i potražnja. Poljoprivrednici moraju da uzgajaju useve po procedurama organske proizvodnje, koja mora da bude sertifikovana od određenog autoriteta. Oni su, takođe, odgovorni za transport proizvoda do mesta prodaje u urbanim centrima, gde ih prodaju direktno potrošačima. Nedostatak udruženja organskih farmera identifikovan je kao problem za razvoj organskog sektora na malim gazdinstvima.

Mala gazdinstva, u Mađarskoj, imaju veoma ograničen marketing zato što uglavnom proizvode veliki broj organskih proizvoda, ali, u malim količinama. Ovo je njihova filozofija i izbor, ali to ih ograničava da postanu snabdevači većim trgovinama, preprodavcima i slično. Sa druge strane, potrošači u Mađarskoj prilično su zbunjeni oko organske proizvodnje i imaju sumnju u organske proizvode što je dovelo do pada potražnje. Neprepoznavanje vrednosti organskih proizvoda u prodavnicama zdrave hrane, u Mađarskoj, dodatno ograničava rast na tržištu i objašnjava zašto se 90% organskog voća i povrća izvozi.

Poljoprivrednici u Mađarskoj trebalo bi da promovišu svoje proizvode i jasno objašnjavaju vrednost i prednosti organskih proizvoda. Ovo može da se postigne u saradnji sa odgovarajućim državnim agencijama i privatnim sektorom (FAO 2013).

Republika Češka izvozi samo 10% svojih organskih proizvoda, čemu doprinosi i jaka podrška vlade ovom sektoru. Sposobnost da jasno prenesu poruku o prednostima organske proizvodnje potrošačima nedostajala je i češkim poljoprivrednicima koji se nisu bavili promocijom za vreme "starog režima". Situacija je promenjena i marketinške sposobnosti veoma su važne, posebno u poslu s organskom hranom (FAO 2007). Pritisak tržišta je velik, cena se stavlja ispred kvaliteta što zahteva da poljoprivrednici, ukoliko žele da opstanu na tržištu, moraju da imaju dosta volje i želje za učenjem, da budu hrabri i okušaju se u novim stvarima.

Mala porodična gazdinstva moraju da imaju inovativan pristup u marketingu. Jedan od takvih pristupa je Zajednica koja podržava poljoprivredu (CSA). Ovaj model varira od mesta do mesta zavisno od društveno ekonomskih uslova, kao i tipa poljoprivrede. Međutim, postoje četiri osnovna principa koji se poštuju: partnerstvo, podsticaj lokalne ekonomije, solidarnost i tandem proizvođač-potrošač (Urgenci 2015).

Partnerstvo znači da proizvođač i potrošač sklapaju zvaničan ili nezvaničan sporazum na određeni vremenski period. Proizvođač se obavezuje da će ispunjavati očekivanja potrošača dok se potrošač obavezuje da plaća za usloge. Ideja podsticanja lokalne ekonomije ne znači da su CSA geografski ograničene nego da su lokalni

poljoprivrednici dobro uključeni u ekonomske aktivnosti na lokalnu. Solidarnost je veoma bitan deo ovog pristupa jer proizvođači i potrošači zajednički preuzimaju rizike poput smanjenja prinosa usled prirodnih katastrofa i slično. Takođe, potrošači plaća cenu koja je korektna i koja omogućava poljoprivrednicima da rade bez stresa i na dostojanstven način. Sa druge strane, proizvođači se obavezuju da proizvode i isporučuju zdravu, visokokvalitetnu hranu. I konačno, princip tandema znači da proizvođač i potrošač imaju direktan, “licem u lice” odnos, sa obostranim poštovanjem, poverenjem i razumevanjem. Na ovaj način ne postoji potreba za posrednicima (Urgenci 2015).

Zajednica koja podržava poljoprivredu donosi dosta koristi kako proizvođačima tako i potrošačima i doprinosi brojnim društvenim, ekonomskim i ekološkim stanjima i odnosima na lokalnom nivou. Na primer, povećava se jedinstvenost zajednice, zaštita životne sredine, kvalitet poljoprivrednih proizvoda i slično (videti tabelu 3).

CSA koristi za potrošače	CSA koristi za poljoprivrednike
Sveža hrana čije se poreklo zna	Sigurnija primanja koja unapređuju bolje planiranje u gazdinstvu kao i više vremena za aktivnosti
Manje “kilometara za hranu”, manje materijala za pakovanje ekološki poljoprivredna sa brigom za životinje	Više i pravednije cene za proizvode
Podrška lokalnoj ekonomiji kroz veće zapošljavanje, više prerađivačkih aktivnosti u lokalnu, lokalnu potrošnju	Povećano učešće u lokalnoj ekonomiji i mogućnost da se direktno odgovori na potrebe potrošača
Obrazovanje ljudi o kvalitetu hrane i načinima proizvodnje	Pomoć sa radnom snagom i planiranje budućih inicijativa
Uticaj na lokalne predele i podsticaj održivoj poljoprivredi	

Tabela 3) Koristi CSA za proizvođače i potrošače (Urgenci 2015)

U Poljskoj, prva ovakva zajednica napravljena je 2012. godine, u Varšavi, dok se njihov broj popeo na šest 2015. godine.

Model Zajednice koja podržava poljoprivredu baziran je na ideji da potrošači dele rizik sa proizvođačima: potrošač postaje deo sheme obavezujući se da će kupovati bilo koje povrće koje poljoprivrednik uspe da proizvede, u zavisnosti od vremenskih prilika. Potrošači, takođe, volontiraju na farmama što doprinosi boljem razumevanju sezonske proizvodnje i rada na farmama, što je nepoznanica stanovnicima grada.

Očekuje se porast broja ovakvih zajednica, s obzirom da su obe strane uvidele koristi ovakve saradnje. U Poljskoj, takođe, dosta su rasprostranjene kooperative kao i

saradnja kroz “korpe sa povrćem” koje u nekim slučajevima pokrivaju cele kvartove gradova.

U Češkoj Republici postoji najmanje 15 Zajednica koje podržavaju poljoprivredu, a u porastu je i broj urbanih bašta kao i shema za korpe sa povrćem (IPS, 2015).

Primer uspešnog malog porodičnog gazdinstva je farma Slaweka Dobrodziej i njegove žene Malgosia. Za osam godina postojanja ovaj par uspeo je da napravi uspešno organsko gazdinstvo u selu Zeliszewo. Oni prodaju oko 100 vrsta voća i povrća potrošačima iz velikog broja gradova u Poljskoj, uključujući Varšavu.

Slika 11. najčešći načini marketinga organskih proizvoda sa malih porodičnih gazdinstava

Dodatno, ove godine, počeli su da prodaju kroz dve Zajednice koje podržavaju poljoprivredu, gde oko 30 potrošača unapred uplaćuje povrće koje će dobijati nedeljno, tokom letnjih i jesenjih meseci. Ova porodica kaže da je Zajednica koja podržava poljoprivredu odličan način za osiguravanje finansijske stabilnosti malim gazdinstvima (IPS, 2015).

Republika Češka	supermarketi-hipermarketi (65%) specijalizovane prodavnice zdrave i organske hrane (20%) direktna prodaja (5%) apoteke (5%) dragstori (5%) samostalne male trgovine (1%) gastronomija (1%)
Poljska	specijalizovane trgovine na malo (73%) opšte trgovine na malo (20%) prodaja putem interneta (4%) pekare/mesnice (3%)
Mađarska	supermarketi (60%) specijalizovane prodavnice (20%) događaji (6-10%) prodaja putem interneta (6-7%) direktna prodaja na farmama (2-3%)
Slovačka	opšte trgovine na malo (40%) specijalizovane trgovine na malo (40%) drugo – prodaja na farmama, putem interneta (20%)

Tabela 4) Najčešći načini prodaje organskih proizvoda sa malih porodičnih gazdinstava u zemljama Višegradske grupe (podaci OMKI 2013, IFOAM 2012)

Korak po korak do zajednice koja podržava poljoprivredu

Da bi se uspostavio proces potrebno je sledeće: zemlja, spretni poljoprivrednik, organizovani potrošači, vizija/motivacija i plan za povezivanje ljudi i resursa. Iskustva iz zemalja EU su različita i u dosta slučajeva zajednice koje podržavaju poljoprivredu su pokrenuli potrošači.

U tabeli su navedeni osnovni koraci za uspostavljanje zajednice. Ali, trebalo bi imati u vidu da je funkcionisanje ovog sistema različito od slučaja do slučaja, čak i kad su u istom regionu. Takođe, pravni status ovih sporazuma je različit, u većini zemalja je to neformalni sporazum.

<i>Ključne aktivnosti</i>	<i>Detalji</i>
<i>Pronaći ili oformiti grupu potrošača</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Pronaći partnera na lokalnu, poput škole, lokalne asocijacije, organizacija koje se bave zaštitom životne sredine i slično • Održati javnu prezentaciju/sastanak u cilju dobijanja podrške za ideju • Održati sastanke kako bi se diskutovali detalji i dobila podrška za ideju
<i>Naoraviti jasan i realan plan</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Pronaći osobu koja je spretni moderator i koja može pomoći u procesu donošenja odluke. Ako je potrebno organizovati dodatne konsultativne sastanke. • Organizovati grupu i podeliti zadatke, ukoliko postoji potreba može da se napravi više podgrupa (npr. Podgrupa za planiranje, podgrupa za promociju...) • Razmotrite potrebe svih: poljoprivrednicima treba više radnika, novac na početku sezone i pouzdano tržište; potrošačima treba pouzdana i lako dostupna organska hrana. Donatorima treba dokaz o zaštiti životne sredine. • “Staviti na papir” vaše moralne vrednosti. Kada se dogovorite o osnovnim načelima izaberite odgovarajući model zajednice koja podržava poljoprivredu. • Definišite svrhu ciljeve i dogovorite ko šta treba da radi.
<i>Organizujte vaše zemljište ili uzmite u zakup</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Potrebno je da znate jasno šta hoćete da proizvdite i kakvo vam je zemljište za to potrebno. Na dalje, da odgovorite na neka od ovih pitanja: da li je potrebno da imate sertifikat o organskoj proizvodnji? da li morate da budete u blizini grada? da li ćete imati i životinje? da li ćete saradivati sa drugim poljoprivrednicima kako biste imali veću površinu za proizvodnju? • Budite inovativni. Na primer postoje zajednice koje su na zemljištu u vlasništvu škole, opštine, crkve, univerziteta itd. Takođe, postoje i oni koji proizvode na krovovima! • Bitno je znati koja površina zemljišta vam je potrebna. Na primer za povrće jedna osoba može da bude snabdevena godišnje sa 100 m² intenzivno obrađivanog zemljišta, sa umerenim đubrenjem. Za žitarice površina 300 m². Za potrošnju mleka procenjuje se da 3 hektara obezbeđuju mleko za 97 ljudi tokom cele godine.
<i>Dobijte podršku</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Budite jasni u komunikaciji, recite šta vam je potrebno, šta je novo i dobro u vašem predogu i slično. • Pronađite volontera da reklamira vaše proizvode. • Uložite novac i vreme na promociju. • Pokušajte da razgovarate sa što više različitih pojedinaca i grupa, ne planirajte samo na osnovu razgovora sa vašim prijateljima.

	<ul style="list-style-type: none"> • Obratite pažnju na one koji vam pomažu i zahvalite im se. • Uspostavljanje Zajednice koja podržava poljoprivredu može da potraje, održavajte ljude motivisanim kroz aktivnosti na gazdinstvu.
<i>Razmatrajte, procenjajte, slavite i unapređujte planove</i>	<ul style="list-style-type: none"> • Održavajte sastanke s vremena na vreme kako biste saznali šta potrošači misle, šta se događalo i promenilo od vašeg poslednjeg susreta itd. • Povratne informacije koristite za planiranje.

Tabela 5) Uspostavljanje zajednice koja podržava poljoprivredu (Urgenci 2015)

Marketing organskih, ili ekoloških proizvoda se može uraditi na više načina. Jedan od načina je učešće na sajmovima organske poljoprivrede, koji su veoma značajni za unapređenje saradnje, poslovanja i proširenje mreže snabdevača i potrošača. U tabeli su predstavljeni najpoznatiji sajmovi u Evropi.

<i>Ime organskog sajma/manifestacije</i>	<i>Zemlja</i>	<i>Website/dodatne informacije</i>
<i>Biostyl</i>	Češka	http://www.festivalevolution.cz/en/
<i>Bioost</i>	Nemačka	http://www.bioost.info/
<i>Biowest</i>	Nemačka	http://www.biowest.info/
<i>Next organic Berlin</i>	Nemačka	http://www.nextorganic-berlin.de/
<i>AgroExpo</i>	Ukrajina	http://agroexpo.com.ua/Eng/Main.php
<i>Biostyl</i>	Slovačka	http://www.incheba.sk/vystavy/esoterika-1.html?page_id=9002
<i>Anuga</i>	Nemačka	http://www.anuga.de/anuga/index.php
<i>Nature-Health Fair</i>	Slovenija	http://www.nature-health.si/for-visitors/home/
<i>Biofach</i>	Nemačka	https://www.biofach.de/en/default.ashx najveći organski sajam u Evropi a i u svetu
<i>SIAL</i>	Francuska	http://www.sial.fr/ (međunarodna izložba hrane, uključujući i organsku)
<i>Fair of ethnic food and drinks</i>	Srbija	http://www.etnohip.rs/
<i>Bio Balkan Expo</i>	Srbija	http://www.ntradeshows.com/bio-balkan-expo/
<i>Natura food and beEco</i>	Poljska	http://www.naturafood.pl/
<i>Vinex</i>	Češka	http://www.bvv.cz/salima/ (međunarodni sajam vina)

Tabela 6) Sajmovi/manifestacije na kojima se promovišu organski proizvodi u centralno istočnoj Evropi

Slika 12. Jáňův dvůr, dobar primer održivog turizma (januvdvur.cz 2015)

Održivi turizam

Kao što je napomenuto u prethodnim poglavljima, ključ za uspešno opstajanje malih porodičnih gazdinstava je raznovrsnost. Kada kažemo raznovrsnost, ne mislimo samo na raznovrsnost primarnih i sekundarnih proizvoda, nego i na raznovrsnost aktivnosti i celokupne ponude na gazdinstvu. U tom smislu, održivi turizam potencijalno je dobar izvor prihoda za mala porodična gazdinstva, posebno za gazdinstva koja se nalaze u

blizini zaštićenih područja.

Agro-turizam široko je rasprostranjen u zemljama Višegradske grupe i postoji dosta primera uspešnih domaćinstava. Na svakom od gazdinstava koje imaju turističku ponudu mogu se naći neke sličnosti koje ukazuju na ključne faktore za uspeh.

Na primer, Januv Dvur je tradicionalna farma u Karpatskom delu Češke. Farma je postala centar turizma sa gostinskom kućom, kampom i organskom farmom. Turističke aktivnosti raznovrsne su i međusobno povezane: smeštaj u gostinskoj kući i u kampu, hrana se priprema od lokalnih organskih proizvoda, a u ponudi su i brojne aktivnosti za posetioce – jahanje i uživanje u pejzažima sa brdima i vinogradima, vožnja bicikla, i slično (CEEweb 2014).

U Slovačkoj su, na primer, dva volontera iz sela Hodrusa-Hamre počela da obeležavaju i postavljaju putokaze za biciklističke staze u širem regionu, uz podršku lokalne administracije. U početku, 100 km staze bilo je obeleženo, a zatim su se pridružila još dva sela i prošireno je na 200 km. Broj biciklista koji koriste staze raste iz godine u godinu i ima značajan doprinos za lokalnu ekonomiju. Ovaj primer pokazuje da inicijative iz lokalne zajednice imaju veoma važnu ulogu u razvoju turističke ponude i da pomažu lokalnu ekonomiju (CEEweb 2014).

Održivi turizam trebalo bi da bude podstaknut kroz regionalne i prekogranične inicijative. Lep primer je festival Gomor-Torna koji traje 10 dana i organizuje se u 12 sela na Mađarsko-Slovačkoj granici. Posetioци festivala imaju u ponudi oko 100 događaja tokom festivala, uključujući džez i rok koncerte, tradicionalne pesme i igre, ulične komedije, prodaju zanatskih proizvoda, organizovane posete prirodi i umetničke izložbe. Lokalno stanovništvo organizuje obuku tradicionalnog plesa za posetioce, kuvanja tradicionalne hrane i slično. Organizacija festivala podržana je kroz projekat koji ima za cilj razvoj turizma u rezervatu biosfere. Festival je značajan

jer donosi ekonomsku korist lokalnom stanovništvu, a ima ulogu i u očuvanju tradicije i jačanju saradnje u prekograničnom regionu.

Hostětín – model za održivi razvoj lokalnih zajednica

Slika 13. Pogled na Hostětín (izvor: radio.cz 2015)

U selu Hostetin, u Češkoj, razvijen je složen projekat koji povezuje održivi turizam i poljoprivredu, u vidu eko sela. Hostetin ima 240 stanovnika, i nalazi se na severu zaštićenog područja Beli Karpati, koje je i UNESCO rezervat biosfere od 1996. godine.

Šta je urađeno u eko selu Hostětín?

Od početka 1990-ih realizovano je veliki broj projekata u selu. Projekti su unapredili održivo korišćenje

resursa, upotrebu solarne energije i biomase, energetske efikasnost, primenu tehnologija koje su ekološki prihvatljive. Nešto kasnije, 2000. godine, je pokrenuta mala fabrika sokova koja proizvodi sokove od jabuka koje se gaje u okolini sela, a u procesu proizvodnje se koristi biomasa. Na dalje, 2006. godine je uspostavljen Centar za održivi ruralni razvoj, koji služi za obrazovanje meštana o organskoj poljoprivredi, zaštiti životne sredine i slično. U selu su razvijene i druge usluge i programi: smeštaj za turiste, staze za pešačenje i biciklizam, Festival jabuka itd. Zahvaljujući svemu tome Hostětín je postao primer za razvoj ruralnih zajednica (CEEweb 2014).

Svi projekti koji su urađeni u Hostětínu mogu da budu primer drugim selima jer: oni pokazuju primenu eko-tehnologije u praksi, svake godine lokalni stanovnici sačuvaju preko 1 600 tona emisije ugljen-dioksida. Hostětín je dobio nagradu za solarnu energiju u Češkoj 2009. godine, kao i mnoge druge nagrade za doprinos zaštiti životne sredine (VCH 2015).

Ko su bili “glavni igrači” u razvoju eko sela Hostětín?

Projekti u Hostětínu su bili sprovedeni od strane opštine ali i od strane organizacija civilnog društva, kao što je Češka unija za zaštitu prirode. Očuvanje životne sredine je bilo bitno za lokalne vlasti od samog osnivanja. Saradnja različitih aktera je bila veoma bitna tokom razvoja eko sela.

Zašto je Hostětín toliko uspešan?

Moglo bi se reći da su ključni faktori uspeha bili: saradnja (između lokalnih zainteresovanih strana, civilnog društva i institucija) i raznovrsnost aktivnosti. Selo

ima “pasivnu kuću”, malu fabriku sokova, energetski efikasno ulično osvetljenje, grajanje na biomasu, solarne kolektore, proizvodnju sušenog voća i slično. Osim toga, selo je okruženo izuzetnim predelima, prirodnim vrtovima i voćnjacima. Ovo je dalo priluku lokalnom stanovništvu da razvije raznovrsne ponude za turiste. Hostětín je postao ne samo mesto za odmor i rekreaciju već i mesto za kulturu, obrazovanje i eksperimentisanje.

Lokalno stanovništvo, u saradnji sa drugim stakeholderima, je razvilo i saradnju sa kompanijama. Na primer, Phillips je donirao uličnu rasvetu visoke tehnologije tako da se očekuje velika ušteda za lokalnu administraciju. Istraživanja i dobro planiranje lokalne ekonomije je bilo veoma bitno. Na primer, izračunato je da proizvodnja sokova donosi 1.63 čeških kruna za svaku uloženu krunu, dok grejanje na biomasu donosi 2.3 češke krune za svaku uloženu krunu.

Naučene lekcije iz Hostětína

- Saradnja je ključ uspeha: NVO su saradivale sa lokalnim vlastima, institutima, kompanijama itd.
- Podrška projektima ne mora da bude samo u novcu, ponekad je dobijanje opreme ili nekih drugih sredstava značajnije.
- Prihod i raznovrsnost su osnova svega.
- Ulaganje u lokalnu infrastrukturu će doneti korist svima.
- Bitn aje promocija: nedavno je Hostětín posetio Princ Ćarls
- Očuvanje i strpljenje su bitni za uspeh!

Problemi i izazovi poljoprivrednika na malim porodičnim gazdinstvima

U Srbiji, mala porodiča gazdinstva imaju dosta problema i izazova. Jedan od osnovnih je otežana pristupačnost tržištu i nekonkurentnost na tržištu EU. Mala gazdinstva osetljivija su na poplave i suše pa postoji potreba da se radi na njihovom prilagođavanju na promenu klime. Zatim, komercijalna đubriva su skupa, postoji manjak tehničke podrške, dostupnost zdravstvenom sistemu je ograničena, otežan je pristup internetu, prevoz i saobraćajna infrastruktura su loši, mladi ljudi migriraju iz ruralnih područja zbog toga što nemaju šansu za pristojan život.

Potencijal proizvoda sa malih porodičnih gazdinstava u Srbiji nije iskorišćen za izvoz. Sa druge strane, dešava se da poljoprivrednici imaju jako visok prinost, ne mogu da plasiraju svoje proizvode na tržište i na kraju, koriste proizvode za ishranu stoke. Veoma često kvalitetan semenski materijal moguće je dobiti samo iz EU, što predstavlja problem poljoprivrednicima. Poljoprivrednici koji imaju stabilnu proizvodnju mogu da započnu organsku proizvodnju. Ali, problem je što sa sertifikacijom dolazi do povećanja troškova što vodi poskupljenju proizvoda i oni više nisu konkurentni na tržištu. Neki organski proizvodi i pet puta su skuplji od onih proizvedenih na uobičajen način.

U Srbiji nije dovoljno razvijena svest o potrebi zaštite životne sredine i većina ljudi smatra da samo zaštićena područja treba čuvati. Veoma je bitno obrazovati stanovništvo i podići svest o zaštiti prirode. Kao što je već pomenuto, veličina poljoprivrednog gazdinstva ne znači direktno i manji uticaj na životnu sredinu.

Rešenja

Potrebno je deliti znanja i uspešne primere u celoj Srbiji. Poljoprivredna proizvodnja treba da se menja i usmerava ka praksama koje donose veću korist poljoprivredi, ljudima i prirodi. Ruralni eko-turizam, nadzor nad prirodom, obnovljivi izvori energije, proračuni i plaćanje usluga ekosistema (npr zaštita od poplava), dobra organska grana i slično prilika su za mala porodična gazdinstva.

Mala gazdinstva trebalo bi da saradjuju i udružuju se vertikalno (povezujući proizvođače sa tržištem) kao i horizontalno (povezujući proizvođače međusobno).

Zakon o organskoj proizvodnji usvojen je 2010. godine i on je u potpunosti u skladu sa regulativama EU, što znači da organska proizvodnja u Srbiji ima isti standard kao ona u EU.

Svi proizvođači koji žele da se bave organskom proizvodnjom ili nešto više da saznaju o organskoj proizvodnji trebalo bi, pre svega, da se upoznaju sa Zakonom o organskoj proizvodnji i Pravilnikom o kontroli i sertifikaciji u organskoj proizvodnji i metodama organske proizvodnje. Sledeći korak je prijava parcela za organsku proizvodnju sertifikacionoj kući, potom sledi sklapanje ugovora sa sertifikacionom kućom i njihova prva kontrola. Savet je da se ugovor potpiše i prva kontrola obavi pre ubiranja proizvoda u tekućoj godini, kako se ne bi gubila jedna godina konverzije, ako se radi o već postojećoj konvencionalnoj proizvodnji. Ovo se pre svega odnosi na višegodišnje zasade.

Rešenje za brojne probleme malih gazdinstava može da bude i mogućnost finansiranja kroz IPARD - Instrument predpristupne pomoći za ruralni razvoj. Uz pomoć ovog instrumenta u Srbiji će se primenjivati Zajedničke poljoprivredne politike EU.

Mere IPARD II Programa 2014-2020. u Republici Srbiji

Prva faza:

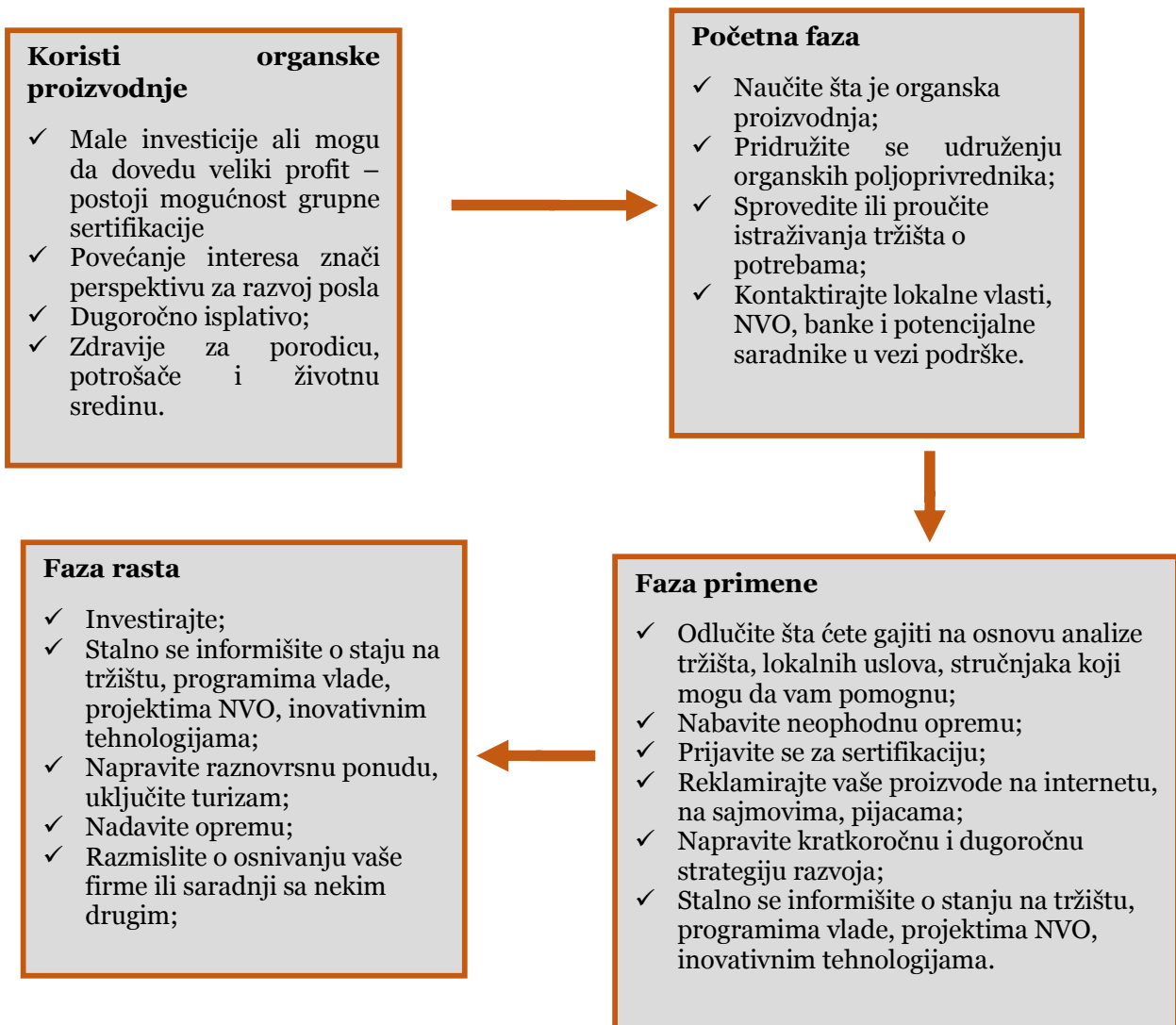
- Investicije u fizičku imovinu poljoprivrednih gazdinstava;
- Investicije u preradu i marketing poljoprivrednih i ribarskih proizvoda;
- Investicije u diversifikaciju aktivnosti i razvoj biznisa na gazdinstvu;
- Tehnička pomoć

Druga faza:

- Priprema i sprovođenje lokalnih akcionih strategija – LEADER pristup;
- Agro-ekološke mere – organska poljoprivreda.

Nadalje, mala porodična gazdinstva imaju veoma velik potencijal u programima I projektima koji se odnose na zaštitu prirode. Republika Srbija usvojila je Nacionalnu strategiju održivog korišćenja prirodnih resursa u kojoj je definisano da su usluge ekosistema dobra i koristi koji dolaze od prirodnih sistema. Funkcionisanje prirodnih sistema ne može da bude osigurano samo kroz sistem zaštite prirode, pa je potrebno stvarati koridore i ekološke mreže. Ekološka mreža Srbije definisana je na osnovu Bernske konvencije o očuvanju evropske divlje flore i faune i prirodnih staništa. Ova mreža, neka vrsta je osnove za uspostavljanje evropske ekološke mreže Natura 2000 u Srbiji. Očuvanje i upravljanje ekološkom mrežom definisano je u Zakonu o zaštiti prirode kao i u podzakonskim aktima. Mala porodična gazdinstva trebalo bi da postanu deo koridora i da imaju presudan uticaj na očuvanju usluga ekosistema.

4 koraka ka profitabilnim malim porodičnim gazdinstvima sa organskom proizvodnjom

Zaključci i 5 ideja za nove projekte

Primer koji smo videli u delu u održivom turizmu pokazuje da mala porodična gazdinstva moraju da imaju različite aktivnosti kako bi se razvijala. Ne postoji jedan "recept" za uspeh, faktori koji utiču na dobro funkcionisanje gazdinstva su različiti u različitim regionima, a dosta zavisi i od samih poljoprivrednika i njihovih porodica.

Svakako je moguće dati neke preporuke. Na primer:

- Poljoprivrednici bi trebalo da obezbede različite izore prihoda kako bi bili otporniji na rizike. Na primer, ako prinos nije dobar zbog suše, poljoprivrednik može da nadoknadi gubitke tako što će imati veće prihode od turizma (npr, iznajmljivanje bicikala, jahanje konja).
- Otvoren dijalog i saradnja su jako bitni. Poljoprivrednici bi trebalo da saraduju sa loklanim vlastima, NVO, školama, crkvom, volonterima itd.
- Poljoprivrednici moraju da budu dobro informisani i da ulažu u marketing i reklamiraje (npr. izada website, učešće na sajmovima i slično).
- Strpljenje i obezbeđivanje kvalitetnih proizvoda je neophodno.

Proizvodnja organske hrane je velika prilika za mala poljoprivredna gazdinstva.

Imajući sve ovo u vidu, predlažemo nekoliko ideja za projekte koje mogu da sprovede mala porodična gazdinstva:

1. Uspostavljanje Zajednice koja podržava poljoprivredu. Ovo može biti organizovano u lokalnu (npr. snabdevanje škole, lokalnih prodavnica) ili u obližnjem većem gradu.
2. Razvijanje turističke infrastrukture – dobro reklamiranje lokacije, informativne table, bicilističke staze, dobro obeležene pešačke ture, obuka turističkih vodiča itd.
3. Modernizacije poljoprivredne opreme, sa fokusom na obradu (sakupljanje i skladištenje mleka, proizvodnja džemova, proizvodnja i flaširanje pića na loklanom nivou).
4. Razvijanje lokalnih zanata – na primer proizvodnja vunениh čarapa. U ovom slučaju je veoma bitno uspostaviti asocijacije poljoprivrednika/preduzetnika.
5. Ulaganje u zelene tehnologije – ulaganje u solarne panele, preradu otpadnih voda na prirodni način itd. Ovo neće doprineti samo uštedama već i povećanju interesovanja turista za mesto.

Reference i materijal za dalje čitanje

Materijal koji vam preporučujemo je na engleskom jeziku i možete ga pronaći na internetu. Kako bi vam pretraga materijala bila lakša nazivi su ostavljeni u originalu, nisu prevedeni na srpski jezik

Allen, D and Lueck, D. 1998. The Nature of the Farm, *Journal of Law and Economics*, 41(2):343-386.

Bailey, A. and Suta, C. 2014. *Parlons Graphiques: Small Farming across the EU-27*. EuroChoices, 13 (1). pp. 26-27.

CEEweb for Biodiversity 2014. *Good practices of sustainable tourism in the Carpathians* (online), available at http://www.ceeweb.org/wp-content/uploads/2012/02/good_tourism_Carpathians.pdf, last retrieved 12.03.2015.

CEEweb for Biodiversity 2006. *Sustainable tourism now and in the future* (online), available at http://www.ceeweb.org/wp-content/uploads/2012/02/tourism_brochure_EN.pdf, last retrieved 14.03.2015.

CEEweb for Biodiversity 2013. *Rural Development Programmes performance in Central and Eastern Europe: Lessons learnt and policy recommendations* (online), available at <http://www.ceeweb.org/wp-content/uploads/2013/12/RDP-performance-in-CEE.pdf>, last retrieved 20.03.2015.

Ciolos, D. 2012. *Local farming and short supply chains: enhancing the local dimension of the common agricultural policy*. Speech 12/283, 20/04/2012

Ciolos, D. 2013. *L'agriculture familiale : pour une agriculture plus durable et plus compétitive en Europe et dans le monde*. European Commission: speech 13/998, 29/11/2013.

Council of the European Union (26 July 2013). Family farming prospects in the context of globalization, Discussion paper. 12786/13, AGRI516. Available at: http://static.eu2013.lt/uploads/documents/Programos/Discussion%20documents/Infomal_AGRI_DP.PDF., last retrieved 24.03.2015

Darnhofer, I. 2010. Strategies of family farms to strengthen their resilience. *Environmental Policy and Governance*, 20, 212-222.

European Commission 2013. *Facts and figures on organic agriculture in the European Union*. Brussels: European Commission.

European Commission, 2014. *Family farming* (online), available at http://ec.europa.eu/agriculture/events/familyfarming-conference-2013_en.htm, last retrieved 21.03.2015.

European Parliament 2012. *Family Farming in Europe: Challenges and Prospects*. Brussels: European Parliament.

Food and Agriculture Organisation (FAO) 2007. *Organic certification schemes: managerial skills and associated costs*. Rome: FAO.

Food and Agriculture Organisation (FAO) 2013a. *2014 International Year of Family Farming - Main Message* (online) available at <http://www.fao.org/family-farming-2014/about/main-messages/en/>, 05.03.2015.

Food and Agriculture Organization (FAO) 2013b. *Organic supply chains for small farmer income generation in developing countries. Case studies in Indian, Thailand, Brazil, Hungary and Africa*. Rome: FAO

Halada, L., D. Evans, C. Romão, and J.-E. Petersen. 2011. Which habitats of European importance depend on agricultural practices? *Biodiversity and Conservation* 20:2365-2378.

International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM) 2012. *Czech Republic – country profile* (online), available at <http://www.ifoam-eu.org/en/czech-republic>, last retrieved 24.03.2015

International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM) 2009. *Definition of organic farming* (online), available at <http://www.ifoam.bio/en/organic-landmarks/definition-organic-agriculture>, last retrieved 22.03.2015.

Inter Press Service News Agency (IPS) 2015. *Organic farming taking off in Poland...slowly* (online), available from <http://www.ipsnews.net/2014/08/organic-farming-taking-off-in-poland-slowly-2/>, last retrieved 28.03.2015.

Keenleyside, C., Beaufoy, G., Tucker, G. and Jones, G. 2014. *High Nature Value farming throughout EU-27 and its financial support under the CAP*. Report for the European Commission. Institute for European Environmental Policy: London, UK.

Kristensen, S.P. 2003. Multivariate analysis of landscape changes and farm characteristics in a study area in central Jutland, Denmark. *Ecological Modelling* 168(3):303–318.

Matthews, A. 2013. Promoting family farming: The European Union. *GREAT Insights*, 3(1) December 2013-January 2014.

Hungarian Research Institute of Organic Agriculture (OMKI) 2013. *Organic Agriculture and Research in Hungary*. ISOFAR newsletter no.17 (online), available from <http://omki.org/wp-content/uploads/2013/12/isofar1.pdf>, last retrieved 25.03.2015.

Oppermann, R., G. Beaufoy, and G. Jones, editors. 2012. *High nature value farming in Europe – 35 European countries, experiences and perspectives*. Verlag Regionalkultur, Ubstadt-Weiher, Germany.

Pawlaczyk, P. 2015. *Landscape and biodiversity as farming products: some Polish examples and experiences with agri-environmental schemes, theory and practice*.

Presentation for “Sharing experiences on small scale farming between Visegrad countries and Serbia” 3-4.02.2015, Szeget, Hungary.

Plachter, H. 1996. A central European approach for the protection of biodiversity. *Nature Conservation outside Protected Areas* ed.D.Ogrin, pp. 91–118. Conference Proceedings, Ministry of Environment and Physical Planning, Ljubljana.

Szabados, K. 2015. *National regulation on agriculture and nature conservation in Serbia with special focus on the Emerald network and protected areas*. Presentation for “Sharing experiences on small scale farming between Visegrad countries and Serbia” 3-4.02.2015, Szeget, Hungary.

Tubbs, C. 1997. A vision for rural Europe. *British Wildlife* 9:79–85.

Urgenci, 2015. European handbook on Community Supported Agriculture – Shared experiences [online], available at http://urgenci.net/wp-content/uploads/2015/03/CSA4EUrope_Handbook.pdf , last retrieved 24.08.2015.

Veronica Centre Hostetin (VCH). 2015. Eco-village [online], available at <http://hostetin.veronica.cz/en/model-projects>, last retrieved 24.08.2015.

Viestova, E. 2015. *Showing the results and potentials of the agri-environmental schemes in Slovakia through some cases*. Presentation for “Sharing experiences on small scale farming between Visegrad countries and Serbia” 3-4.02.2015, Szeget, Hungary.